

SỰ RA ĐỜI VÀ PHÁT TRIỂN CỦA ĐẠI HỌC VĂN KHOA HÀ NỘI

LÊ MẬU HÂN*

I. BAN VĂN KHOA ĐẠI HỌC - MỘT MỐC SON LỊCH SỬ

Thắng lợi của Cách mạng Tháng Tám và sự thành lập nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa đã mở ra kỷ nguyên lịch sử mới của dân tộc Việt Nam - *kỷ nguyên độc lập tự do*.

Ngay khi bước vào kỷ nguyên mới, quyền độc lập, tự do của dân tộc Việt Nam phải đứng trước ngàn cân treo sợi tóc.

Chủ tịch Hồ Chí Minh chỉ rõ muốn giữ vững độc lập tự do phải phát huy mạnh mẽ động lực dân tộc trên nền tảng của chế độ mới, con người mới. *Kháng chiến phải đi đôi với kiến quốc. Muốn kiến quốc phải có nhân tài*. Để đào tạo nhân tài phục vụ kháng chiến kiến quốc, Chính phủ quyết định trên cơ sở kế thừa và cải tổ các trường Đại học và Cao đẳng cũ, phát triển thêm một số trường Đại học mới nhằm tạo dựng một nền giáo dục Cao đẳng và Đại học dân tộc dân chủ của nước Việt Nam độc lập, tự do. Các phiên họp ngày 22-19, 4-10, 8-10 và 8-11-1945 của Hội đồng Chính phủ đã liên tiếp bàn chủ trương khai giảng các trường Đại học, Cao đẳng cũ và thành lập

thêm các trường Đại học mới. Tại phiên họp ngày 4-10-1945, Bộ trưởng Bộ Quốc gia giáo dục Vũ Đình Hòe báo cáo các trường Đại học sẽ khai giảng ngày 15-11-1945 và sẽ có các Ban Y, Dược, Mỹ thuật, Khoa học... Luật sư Vũ Trọng Khánh - Bộ trưởng Bộ Tư pháp đề nghị mở thêm một trường Đại học Văn chương. Hội đồng dự định sẽ mở tất cả các ngành khoa học ở Hà Nội.

Ngày 8-10-1945, Bộ trưởng Vũ Đình Hòe đã ký Nghị định công bố bắt đầu từ ngày 15-11-1945 sẽ khai giảng tại Hà Nội những trường Đại học và Cao đẳng gồm các trường Đại học Y khoa, Dược khoa, Nha khoa, trường Cao đẳng Khoa học, Cao đẳng Mỹ thuật, Cao đẳng Canh nông, Cao đẳng Thú y để đón sinh viên trở lại học tập. Chính phủ đã lập Đại học vụ do Nguyễn Văn Huyền làm Giám đốc và Ngụy Như Kon Tum làm Phó giám đốc để trực tiếp quản lý ngành Đại học và Cao đẳng. Tiếng Việt được dùng để giảng dạy tại các trường Đại học - Cao đẳng. Việc lựa chọn, bổ nhiệm Giám đốc, Giáo sư, giảng viên cũng được Chính phủ bàn định, kể cả nếu cần có thể mời giáo sư ngoại quốc để dạy.

* PGS. Trường Đại học KHXH và NV - ĐHQGHN.

Với tầm nhìn đúng đắn về vai trò quan trọng của Khoa học xã hội và Nhân văn trong đời sống xã hội của một quốc gia độc lập, ngày 10-10-1945 Chủ tịch Hồ Chí Minh đã ký sắc lệnh số 45/SL thành lập Ban Văn khoa Đại học (1) ở Hà Nội do Đặng Thai Mai làm Giám đốc.

Văn khoa Đại học Hà Nội có nhiệm vụ đào tạo giáo sư Văn khoa bậc trung học và nâng cao nền văn học Việt Nam cho xứng đáng với một nước độc lập để theo kịp các nước tiên tiến trên toàn cầu.

Văn khoa Đại học Hà Nội có các chuyên khoa Triết học, Việt học, Hán học, Sử ký, Địa dư. Sau khi tốt nghiệp, sinh viên được cấp bằng Văn khoa đại học sĩ (Cử nhân). Trường cũng đào tạo và cấp bằng cao học và có thể tổ chức học để thi bằng Văn khoa bác sĩ (Tiến sĩ). Các quy định về tuyển sinh, chương trình học tập, giảng dạy, thi tốt nghiệp, bảo vệ cao học và Văn khoa bác sĩ (Tiến sĩ), cấp bằng tốt nghiệp được quy định một cách khoa học, chặt chẽ trong Nghị định của Bộ trưởng Bộ Quốc gia giáo dục ngày 3-11-1945. Chính phủ đã cử các ông Cao Xuân Huy, Đặng Thai Mai, Nguyễn Mạnh Tường, Hồ Hữu Tường, Nguyễn Văn Huyền, Nguyễn Đức Nguyên (2) làm Giáo sư Ban Văn khoa Đại học và các ông Đào Duy Anh, Cù Huy Cận, Trần Văn Giáp, Ngô Xuân Diệu, Trần Khánh Giu (3), Phạm Duy Khiêm, Bùi Kỷ, Nguyễn Đình Thi và Đoàn Phú Tứ giảng về những vấn đề đặc biệt trong chương trình Văn khoa. Ông Giám đốc Đại học sẽ thoả thuận với các vị trên về vấn đề giảng dạy và số giờ mà những vị ấy nhận dạy trong niên khóa 1945-1946. Chính phủ quyết định mở lớp Cao đẳng Chính trị và Xã hội tạm thời đặt ở trường Đại học Văn khoa do một Tổng thư ký trông nom. Giảng viên của lớp Chính trị Xã hội, ngoài các nhà Luật học,

Triết học, Văn học, Sử học, Bộ Quốc gia giáo dục còn mời các nhà hoạt động chính trị đến giảng, trong số đó có Hồ Chí Minh và Phạm Văn Đồng sẽ giảng về khoa Hiến pháp, Võ Nguyên Giáp giảng về khoa Kinh tế...

Quyết định của Chủ tịch Hồ Chí Minh về việc thành lập Ban Văn khoa Đại học theo sắc lệnh số 45/SL ngày 10-10-1945 là một sự kiện trọng đại đánh dấu mốc son lịch sử ra đời của trường đào tạo bậc Đại học cho Khoa học Nhân văn, nay là Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn.

Ngày 15-11-1945 tại cơ sở Trường Đại học Đông Dương số 19 Lê Thánh Tông Hà Nội, lễ khai giảng khoá học đầu tiên của Đại học Việt Nam dưới chế độ Dân chủ Cộng hòa đã được tổ chức. Chủ tịch Hồ Chí Minh đã đến chủ tọa buổi lễ. Một số quan khách quốc tế cũng đến dự.

Đại học Việt Nam khai giảng ngày 15-11-1945 gồm có năm ban là Y khoa, Khoa học, Văn khoa, Chính trị Xã hội, Mỹ thuật. Ban Văn khoa thì hoàn toàn mới. Mục đích của Ban này nhằm đào tạo một số giáo sư trung học và một số thanh niên có kiến thức vững bền để tham gia nghiên cứu và phát minh Triết học Xã hội, Văn chương, Sử ký, Địa dư nhằm góp phần vào công cuộc kiến thiết văn hóa của nhân loại học như giáo sư Nguyễn Văn Huyền đã trình bày trong bài phát biểu tại buổi lễ khai giảng.

Khai giảng các trường Đại học ở Hà Nội trong đó có Ban Văn khoa là một dịp để các giáo sư và sinh viên tỏ rõ cho thế giới biết rằng trong thời giờ nghiêm trọng của tiền đồ Tổ quốc lúc bấy giờ "dân tộc Việt Nam, ngoài công cuộc đấu tranh bằng xương máu trên chiến địa cũng nỗ lực tham gia vào công cuộc tiến triển văn hóa nhân loại. Chúng tôi muốn rằng nền Đại học mới này

là một lực lượng mạnh trong những lực lượng chiến đấu của dân tộc Việt Nam. Chúng tôi muốn nó là một thành lũy để trường kỳ kháng chiến phục hồi hoàn toàn lãnh thổ và giải phóng tinh thần cho dân tộc. Chúng tôi là một dân tộc có nghìn năm lịch sử độc lập và đã tự gây nên một nền văn minh đặc sắc ven bể Thái Bình Dương này" (4).

Sự ra đời của nền Đại học Việt Nam trong đó có Ban Văn khoa ngay từ sau Cách mạng Tháng Tám thành công đã đem lại cho giáo sư và sinh viên các trường Đại học lúc bấy giờ niềm tự hào sâu sắc về một nền Đại học của nước Việt Nam độc lập, tự do và là một động lực lớn để giáo sư và sinh viên nêu cao quyết tâm xây dựng nền Đại học dân tộc và sẵn sàng đi vào cuộc thử thách vô cùng gian khổ của sự nghiệp kháng chiến và kiến quốc.

Với ý nghĩa đó, lễ khai giảng ngày 15-11-1945 đã mở đầu một kỷ nguyên mới cho nền Đại học Việt Nam.

II. TRÊN ĐƯỜNG KHÁNG CHIẾN KIẾN QUỐC

Từ niên học đầu tiên sau Cách mạng Tháng Tám, nền giáo dục Việt Nam đã có sự biến đổi toàn diện về tổ chức và tính chất.

Các trường Đại học và Cao đẳng đã đi vào hoạt động. Trong phiên họp của Hội đồng Chính phủ 21-11-1945, Bộ trưởng Bộ Quốc gia giáo dục Vũ Đình Hộc báo cáo rõ tất cả các trường đại học có tới 1.149 sinh viên và 279 sinh viên dự thính, trong đó Ban Văn khoa có 253 sinh viên, Ban Chính trị Xã hội có 529 sinh viên (5) (Năm 1946 căn cứ vào tờ trình của Bộ trưởng Bộ Quốc gia giáo dục lên Quốc hội số sinh viên ít hơn so với báo cáo ngày 21-11-1945. Ban

Văn khoa có 230 sinh viên chính thức và 81 bàng thính viên (dự thính)).

Đánh giá tổ chức hoạt động của nền giáo dục trong năm đầu dưới chế độ mới, Chủ tịch Hồ Chí Minh nói: *"Chúng ta đã làm được nhiều việc về giáo dục, làm hơn hẳn người Pháp" (6).*

Ngày 11-10-1946, Chính phủ đã ban hành Sắc lệnh 197/SL, quyết định mở thêm Ban Pháp lý tại Trường Đại học Việt Nam.

Tháng 12-1946 cuộc kháng chiến toàn quốc bùng nổ. Tất cả các trường đại học đều đã di chuyển về vùng tự do. Một số trường đại học tạm thời thu hẹp quy mô đào tạo hoặc tạm ngừng đào tạo trong một thời gian.

Đại học Khoa học mở lớp Toán học đại cương tái giảng ở Liên khu IV niên học 1947-1948 có 5 sinh viên và tiếp tục mở năm 1948-1949 có 19 sinh viên. Ở Bắc Bộ, từ niên khóa 1948-1949 cũng mở lớp Toán học đại cương sau đó sáp nhập vào Ban sư phạm của Đại học Khoa học. Tháng 10-1949, Toán học đại cương gồm có hai lớp hàm thụ, lớp thứ nhất có 12 sinh viên, lớp thứ hai có 20 sinh viên.

Một Ban Sư phạm Đại học cũng đã mở ở Đại học Văn khoa và Đại học Khoa học niên khóa 1948-1949 để đào tạo giáo sư Trung học chuyên khoa văn học và khoa học. Sinh viên ghi tên vào học đều là giáo sư vừa dạy học ở bậc Trung học phổ thông vừa học Ban Sư phạm. Giáo sư Ban Sư phạm Đại học đều là các vị giảng sư. Niên khóa 1948-1949 có 12 vị đến dạy. Trong kỳ nghỉ hè năm 1949, sinh viên được gọi về trường học trong 3 tháng (15-6 đến 15-9-1949). Sinh viên ghi tên vào Ban Sư phạm có 71 người, song vì giao thông khó khăn nên lớp học hè chỉ có 20 người về học (cả Văn khoa và Khoa học) (7).

Nghị định số 234/ND (1-10-1951) quyết định thành lập Khu học xá Trung ương gồm 3 trường: Trường Khoa học cơ bản, Trường Sư phạm cao cấp, Trường Sư phạm Trung cấp Trung ương. Ngày 11-10-1951, Bộ Quốc gia giáo dục ra *Nghị định số 277/ND mở những lớp Dự bị Đại học một năm vào đầu niên học 1952 tại Liên khu IV gồm 2 ban: Ban Khoa học xã hội (các môn khoa học: Triết học và Chính trị, Văn chương Việt Nam, Sinh ngữ, Lịch sử văn học thế giới, Sử địa, Kinh tế) và Ban Khoa học tự nhiên (các môn: Toán, Vật lý, Hóa, Vạn vật)*. Chương trình của hai ban này được đào tạo ở trình độ năm đầu Đại học để kịp phục vụ kháng chiến đang phát triển mạnh mẽ. Khóa đầu (1952) có khoảng 200 sinh viên và tiếp tục đào tạo trong các khóa sau.

Trong điều kiện lúc bấy giờ, những hiệu quả đạt được về giáo dục Đại học nói chung, của Đại học khoa học và Đại học Văn khoa nói riêng tuy có hạn song rất quan trọng, chẳng những phục vụ kháng chiến chống thực dân Pháp mà còn đặt nền móng vững chắc để xây dựng những trường Đại học lớn và nòng cốt của nền Đại học dân tộc và hiện đại Việt Nam có quy mô lớn ngày nay.

III. TRỞ THÀNH ĐẠI HỌC KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN (ĐHQG HÀ NỘI) - ĐẠI HỌC NHÂN VĂN

Từ sau năm 1954, Đảng và Chính phủ tiếp tục củng cố và phát triển thêm các trường đại học lớn ở Hà Nội trong đó có các trường Đại học Tổng hợp Hà Nội do Giáo sư Nguyễn Như Kon Tum làm Giám đốc, Giáo sư Đặng Thai Mai là Chủ nhiệm khoa Văn, Giáo sư Trần Đức Thảo làm Chủ nhiệm khoa Sử...

Đại học Tổng hợp Hà Nội là trường Khoa học cơ bản được thành lập dựa trên cơ sở các trường tiền thân, là trường Đại học Khoa học và Đại học Văn khoa (8), của trường Khoa học cơ bản ở Khu học xá Trung ương và trường Dự bị Đại học ở Khu IV.

Ngày 10-12-1993, Chính phủ ban hành Nghị định thành lập Đại học Quốc gia Hà Nội trên cơ sở sắp xếp và tổ chức lại một số trường Đại học và Viện Nghiên cứu ở khu vực Hà Nội trong đó có trường Đại học Tổng hợp Hà Nội được phân thành hai trường: trường Đại học Khoa học Tự nhiên và trường Đại học Khoa học xã hội và Nhân văn.

Trường Đại học Khoa học xã hội và Nhân văn chính là sự tiếp nối và phát triển lên một bước truyền thống của trường Đại học Văn khoa do Hồ Chí Minh thành lập ngày 10-10-1945, của trường Dự bị đại học và của khoa Văn học, khoa Sử học cùng với các khoa Khoa học xã hội khác được thành lập trong những năm về sau.

Nhìn lại quá trình ra đời, phát triển và cống hiến của Đại học Văn khoa nay là Đại học Khoa học xã hội và Nhân văn đối với Tổ quốc giúp chúng ta thấy rõ tầm nhìn chiến lược về vai trò của Khoa học nhân văn trong đời sống chính trị, xã hội đối với Tổ quốc của Chủ tịch Hồ Chí Minh - một nhà văn hóa kiệt xuất của dân tộc, mà rất sớm "từ Nguyễn Ái Quốc đã tóa ra một thứ văn hóa, không phải văn hóa châu Âu, mà có lẽ là một nền văn hóa tương lai" như O. Mandenxtam đã viết trên báo Ognioik (Liên Xô) số 3, 9-12-1923 (9).

Văn hóa của Nguyễn Ái Quốc - Hồ Chí Minh là sự tiếp biến và tổng hòa biện chứng giá trị văn hóa của dân tộc và của

Bộ-trưởng bộ Quốc-gia Giáo-dục,

Chiếu nghị :

Luật lệ hiện hành,

Tình thế hiện thời nước Việt-Nam Dân-chủ Công-hòa,

NGHỊ-ĐỊNH :

Điều thứ nhất. — Bắt đầu từ ngày 15 tháng 11 năm 1945, sẽ khai giảng tại Hà-nội, những trường Đại-học và Cao-đẳng kể tên dưới đây :

Trường Y-khoa, Dược-khoa, Nha-khoa Đại-học, — trường Cao-đẳng Khoa-học, — trường Cao-đẳng Mỹ thuật, — trường Cao-đẳng chuyên môn Công-chính, — trường Cao-đẳng chuyên môn Canh-nông — và trường Cao-đẳng chuyên môn Thú-y.

Điều thứ 2. — Ông Giám-độc Đại-học vụ chiếu nghị thi hành nghị định này.

Hà-nội, ngày 8 tháng 10 năm 1945

VŨ-ĐÌNH-HOÈ

Nguồn: Việt Nam Dân quốc Công báo, số 4, ngày 20-10-1945

Chủ-tích Chính-phủ Liên-thời
Việt-Nam Dân-chủ Công-hòa,

Xét rằng việc đào tạo giáo-sư văn khoa ban trung học rất nên cần thiết ;

Xét rằng cần phải nâng cao nền văn học Việt-Nam cho xứng đáng với một nước độc-lập và để theo kịp bước các nước tiên-tiến trên hoàn cầu.

RA SẮC-LỆNH :

Điều thứ nhất. — ~~Này~~ ~~Thiết~~ lập một ban Đại-học văn-khoa tại Hà-nội.

Điều thứ 2. — Những chi tiết thực hành sẽ do ông Bộ-trưởng bộ Quốc-gia Giáo-dục ấn-định sau. Ông Bộ-trưởng bộ Quốc-gia Giáo-dục thi hành sắc lệnh này.

Hà-nội, ngày 10 tháng 10 năm 1945

HỒ-CHÍ-MINH

Nguồn: Việt Nam Dân quốc Công báo, số 4, ngày 20-10-1945

Nghị định của Bộ Quốc gia Giáo dục ngày 7-11-1945

Cử ông **Nguyễn Văn Huyên** tổng-thanh-tra học-vụ bậc trung-học, kiêm chức **ban-văn-khoa** trường Đại-học.

Cử những vị sau này làm giáo-sư ban Văn-khoa trường Đại-học:

Các ông	Cao-xuân-Huy...	Khoa triết-lý Đông-phương;
	Hồ-hữu-Tường.	Khoa xã-hội;
	Ng.-đ.-Nguyễn..	Khoa văn-chương Việt-Nam;
	Động-thái-Mai...	Khoa văn-chương Trung-Hoa;
	Ng.-m.-Tường..	Khoa văn-chương Tây-phương;
	Ng.-văn-Huyên..	Khoa sử-ký.

Cử những vị sau này để giảng về những vấn-đề đặc biệt trong chương-trình văn-khoa:

Các ông Đào-duy-Anh, Nguyễn-huy-Bao, Cù-huy-Cận, Ngô-xuân-Diệu, Trần-văn-Giáp, Trần-khánh-Giur, Phạm-duy-Khiêm, Bùi-Ký, Nguyễn-đình-Thì, và Đoàn-phú-Tứ.

Ông-giám-độc Đại-học sẽ thỏa-hiệp với những vị trên này về vấn-đề giảng và về số giờ mà những vị ấy nhận được trong niên-khóa 1945-1946.

Nguồn: Việt Nam Dân quốc Công báo, số 9, ngày 17-11-1945
Chính phủ Việt Nam Dân chủ Cộng hòa xuất bản

nhân loại để phát triển và làm giàu cho văn hóa dân tộc Việt Nam.

Các thế hệ giáo sư, cô giáo, thầy giáo, cán bộ và học sinh đã qua, hôm nay và mai sau được vinh hạnh làm việc và học tập dưới mái trường do Hồ Chí Minh sáng lập ngày 10-10-1945.

Mãi mãi ghi sâu vào tiềm thức của mỗi chúng ta niềm tự hào và trách nhiệm lớn khi được làm việc và học tập dưới mái trường *Đại học nhân văn* - một cơ sở đào tạo nhân tài có tầm vóc lịch sử như một trường đại học mang tên Hồ Chí Minh?

CHÚ THÍCH

(1). Ban Văn khoa Đại học tức là trường Đại học Văn khoa nay là Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn.

(2). Nguyễn Đức Nguyên là Hoài Thanh.

(3). Trần Khánh Giur là Khái Hưng.

(4). Nguyễn Văn Huyên: *Diễn văn đọc tại buổi lễ khai giảng trường Đại học Việt Nam ngày 15-11-1945*, Báo Nhân dân ngày 31-12-2001.

(5), (6). Biên bản Hội đồng Chính phủ họp ngày 21-11-1945, TTLT Quốc gia III, Hà Nội, tr. 146

(7). Bộ Quốc gia giáo dục - *Báo cáo tình hình giáo dục năm 1949*. TTLT III.

(8). Trường Đại học Khoa học (Tự nhiên) thành lập năm 1945 - lúc đó gọi là Cao đẳng Khoa học, và Đại học Văn khoa thành lập 10-10-1945.

(9). Xem *Hồ Chí Minh Toàn tập*. Tập I, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1995, tr. 478.